De 23 børn på Refsnæsgården – *fortælling af Marianne Lawaetz på familiedagen på Refsnæs 21.maj 2016*

Fra Slægtsbogen kender vi jo godt lidt til, hvordan det var at være barn her på Refsnæsgården sidst i forrige-forrige århundrede. Men der findes faktisk beretninger fra børnene selv, som ikke er bragt med i bogen, og nogle af dem vil jeg også fortælles her.

Som vi kan se på relieffet ude på gårdens gavl, flyttede Otto Lawaetz her til Refsnæsgården i 1866. Han flyttede hertil med sin kone, Charlotte, og deres
6 børn, den 7. blev født et par uger efter flytningen.

Dette foto må være taget omtrent på denne tid. Den ældste søn, Louis, var 7 år, da de flyttede. Det kan han godt være her. Han har faktisk to ældre søstre, Sophie og Ida på henholdsvis 11 og 9 år. Hvorfor ikke alle børnene er med hos fotografen, ved jeg ikke. *(Måske kunne det være Herman, Otto og Carl i 1869)*
Læg mærke til Charlottes kjole, der er lavet til at kunne gå ud og ind. Den kjole har hun sikker brugt hele tiden, for hun var jo ofte gravid: 10 børnefødsler på 16 år! Fertiliteten fejlede ikke noget!

Otto var en meget flittig og arbejdsom landmand, der havde mange folk i sit brød, *blandt andet landvæsenselever, der også boede på gården.* Samtidig var han helt specielt engageret i lokalområdet, "et sjældent virksomt menneske" – Han tog blandt andet initiativ til at stifte en af landets første brugsforeninger, hvor han selv stod for alle indkøb og stiftelsen af Refsnæs Sparekasse.

Charlotte var den blide, milde kvinde, der styrede hjemmet og den store husholdning kærligt og myndigt. Det giver sig selv, at børnene således var stærkt knyttet til deres mor, så det var et stort tab for alle, da Charlotte et par dage efter fødslen af det 10. barn fik barselsfeber og døde. At man dengang

døde af barselsfeber, vidste alle – naturligvis også Charlotte, så det må have været tungt for hende at tage afsked med sine 10 børn, hvoraf den ældste var 16 år og de to yngste henholdsvis 1 år og den lille ny kun 4 dage.
De første 8 dage efter Charlottes død står kisten her på gården. Derefter bliver den bragt til Ulstrup Kirke, hvor begravelsen finder sted. Mange af jer har sikkert besøgt hendes grav i dag.

Charlottes ny-restaurerede gravsten på Refsnæs Kirkegård

Det nyfødte barn, min farfar, blev – således kun 12 dage gammel - døbt ved sin moders kiste. Sådan gjorde man dengang! Man skulle formodentlig ikke risikere, at det lille moderløse "skravl" døde uden at være døbt, og nu var alle jo også samlet i kirken alligevel.
Da Otto forinden talte med præsten om begravelse og dåb, skulle de jo også bestemme, hvad drenge skulle hedde. Otto havde nok ønsket, at det var blevet en pige, for så kunne hun jo have fået moderens navn. Derfor foreslog præsten, at drengen fik navnet Lotter (Otto kaldte sin kone Lotte), og således blev det navn opfundet.

Efter Charlottes død flyttede Ottos "gamle" mor, Sophie, på 63 år, nu ud på Refsnæsgården og passede børn og styrede husholdningen.

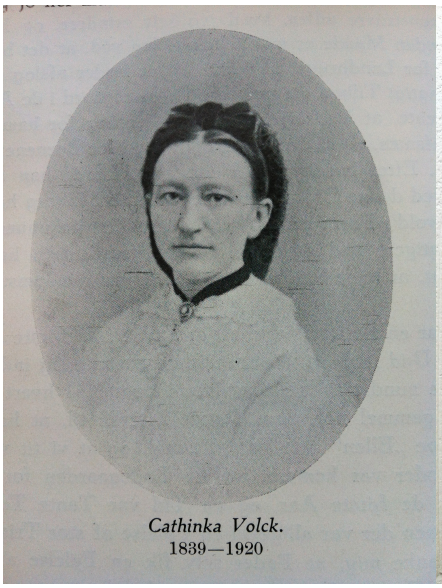
Hendes yngste søn, Carl Bernhardt blev boende i mejeriforpagterboligen på Kålundkloster Året efter Charlottes død blev Ottos lillebror Fritz fra Møldrup meget syg. For at være nærmere en læge, rejste han over til Kålundkloster hos Carl Bernhardt, og han havde sin søn Carl August, med. Desværre stod hans liv ikke til at redde, og han døde fra kone og 8 børn. Carl August på 7 år blev boende på Refsnæsgården og gik i skole med børnene der.
Ham vil jeg gerne fortælle om senere, for det var ham, der blev stamfar til Vestindiengrenen.

Tilbage til Refsnæsgården

Jeg synes dette billede er så skønt, Det er den "gamle" bedstemor og Lotter på 1 år og Fritz på 2 år. Se, hvor de er trygge ved denne kærlige reservemor, deres bedstemor – den eneste mor, de har oplevet! 4 år passede hun hjemmet herude.

Herefter giftede Otto sig igen. Denne gang med en tidligere skolelærerinde, Cathinka Volck, der havde undervist børnene på gården et par år mens Charlotte levede, men som på grund af sygdom var rejst fra gården allerede før Charlotte døde. De store børn holdt meget af deres lærerinde, og pigerne havde holdt forbindelse med hende.
Det var en ret almindelig ting dengang, at holde skolelærer og lade børnene undervise hjemme.

Da Otto nu var gift igen flyttede den gamle bedstemor tilbage til Kålundkloster og min farfar fortæller, at han måske oftere end de øvrige børn kom med faderen ind og besøgte bedstemor, for han var bedstemoderens kælebarn.

Han fortæller også, at den nye mor var umådelig kærlig og at børnene elskede hende højt. Cathinka må også have holdt meget af både Otto og børnene, når hun giver sig i kast med 10 børn og denne kæmpe landhusholdning.

Da Cathinka et års tid efter ligger i barselsengen med sit første barn, og de to yngste, Lotter og Fritz på 5 og 6 år, er inde og se den lille, spørger Cathinka drengene, hvad den nye lillesøster skal hedde. Fritz

svarer Rosenrød, Lotter, som synes at den lille er noget af det dejligste, kan ikke finde noget smukkere navn end "Mor", så han har altså holdt umådelig meget af sin nye mor.

Stadig fejlede fertiliteten ikke noget. Cathinka er 36 år, da hun bliver gift, og i løbet af de følgende 7 år får hun og Otto 6 børn. Nu har de så 16 børn, men allerede da de har været gift i 2 1/2 år, - og 3 dage efter at Kathinka har født sit andet barn,- dør svigerinden i Møltrup ved Herning fra 8 børn. Børnenes far, Fritz, er jo død 6 år tidligere. Otto rejser til begravelsen uden Kathinka, og beslutter sig for at tage de 7 forældreløse børn til sig. Der er jo ikke lige en mobiltelefon eller mail, der kan hjælpe ægtefællerne til at træffe denne store beslutning i fællesskab, men mon ikke vi alle kender beretningen om, at da Otto kommer hjem til Refsnæsgården og til Kathinka med børnene, siger Kathinka med sit ophøjede storsind: "Tak for tilliden, Otto!"

Charlottes børn	*Cathinkas børn*	*Møltrupperne*
1. Sophie 1855	11. Eva 1876	(1)Christine 1859
2. Ida 1957	12. Harald 1878	17.(2) Sophie 1860
3. Louis 1859	13. Betty 1879	18.(3) Marie 1862
4. Emma 1861	14. Otto 1880	19.(4) Herma 1863
5. Marie 1862	15. Carl Emil 1881	20.(5) Carl 1863
6. Herman 1864	16. Magdalene 1883	21.(6) Peter 1867
7. Otto 1866		22.(7) Otto 1871
8. Carl 1868		23.(8) Poul 1872
9. Fritz 1870		
10. Lotter 1871		

Den samlede børneflok. Det var kort efter Haralds fødsel i foråret 1878, at Møltrupperne kommer til Refsnæs.

Nu er der altså efterhånden 23 børn i hjemmet – eller der omkring. Den ældste Refsnæs-datter er omkring 20 år og formodentlig ude at tjene. Den ældste fra Møltrup, Christine, er umiddelbart før moderens død - som 18-årig blevet gift med den lokale præst, en enkemand på 39 år, som har en datter, på 7 år. Denne datter, Marie, bliver stammoder til Vestindien-grenen. Vi forsøger at koble det sammen senere.

Men hen i nærheden af 20 børn er der på gården. Husholdningen bestod ofte af 30 og derover, skriver min farfar.
Der har altid været legekammerater og jævnaldrende skolekammerater til børnene på gården.
Der skulle selvfølgelig en vis orden og disciplin til. Det fortælles for eksempel, at børnene om vinteren ikke måtte løbe ene ud og ind ad dørene. Man måtte vente, til der var mindst to andre, inden man måtte åbne en dør.
Der skulle også holdes orden på træskoene, der havde deres faste plads på en kæmpe skohylde i entreen. Man kan næsten se det for sig. Det var Otto selv, der sørgede for at beslå træskoene - i tide - og at sørge for frisk halm til træskoene om vinteren, så børnene kunne holde varmen.

Min farfar fortæller, at undervisning af børnene blev der ikke sparet på. Der blev altid holdt lærer eller lærerinde, til tider begge dele. Hans far mente nemlig, at det både var billigere og bedre for børnene.

Faderen talte også om, at hvis børnene skulle i en stor skole, så kunne de ikke gå i det hjemmesyede tøj.
En sypige, Karoline, kom en gang om året og syede nyt tøj til børnene, hvis de var vokset fra det gamle. Klædet, stoffet, blev vævet på Samsø og var altid gråt – og børnene gik altid i det samme tøj, vinter og sommer. Overtøj kendte drengene ikke til.
De af brødrene og senere også en fætter til min farfar, der ønskede at studere, kom naturligvis i højere skoler.

Som barn levede man altså hele sit liv her på Refsnæs. Basaren i præstegården og dyrskuet i Refsnæs sogn, som børnene fik lov at komme med til, var store festdage; men ellers var de ikke forvænte med udflugter. Det kan lyde mærkeligt for os i dag, men børnene kom måske kun til Kalundborg et par gange om året. Lotter vist lidt tiere, end de andre, fortæller han, for han var jo Bedstemors kælebarn.
Han fortalte: "Vi drenge var nu heller ikke så begejstrede for at færdes på gaderne i Kalundborg: Byens drenge kunne nok tydeligt kende os på vores hjemmevævede vadmelstøj, og jeg husker tydeligt, at de råbte efter os: Der går kolavetterne".

Der var vigtigt med orden i hverdagene:
Otto var en morgenmand og var altid oppe kl 4. Kl 6.30 blev der kaldt på børnene, og det var ofte Otto, der kaldte.
Kl 7 fik de morgenmad for alle på gården, den bestod som regel af grød, der var levnet fra om aftenen med varm mælk på. Ikke med sukker eller kanel.
Når der var spist, holdt Otto en morgenandagt, hvor han i sin bøn nævnte alle børn, børnebørn og også børnene fra Møldrup.
Herefter gik børnene i skole i en skolestue, der muligvis lå her inde ved siden af.
I formiddagsfrikvarteret kunne børnene gå ned i køkkenet og få sig en rundenom fedtebrød – uden pålæg.
Det kunne de også efter skoletid om eftermiddagen sammen med et glas mælk.
Til aften fik man sødgrød med mælk til – også uden sukker.
Kl 9 om aftenen blev der ringet med klokken ude i gården, og så kunne alle på gården komme til aftenandagt, hvor der blev sunget en salme og læst et stykke i bibelen.
Hvis moderen valgte sang, var det ofte "Jeg er træt og går til ro". Det kunne Lotter ikke rigtig forstå, for han var ikke træt og ønskede ikke at gå til ro.
Klokken 10 skulle alle imidlertid være i seng. De voksne gik også tit i seng på den tid.

Var Otto en streng far, vil nogen måske spørge. Dertil vil Lotter afgjort svare: Ja, streng var fader, men aldrig uretfærdig." Otto, der selv havde været vant til at arbejde fra sine tidlige ungdomsår, anså det for godt for børnene tidligt at give en hånd med i det praktiske arbejde. De større drenge måtte om morgenen skiftes til at køre hesten i omgang til kærnen. Et par år passede de også geder, der var købt for at bruge mælken i ostelavningen, dvs til at blande i mælken for at give ostene en særlig god smag. Et par af drengene malkede gederne , satte dem på græs og passede dem inde om vinteren. Det var ikke kedeligt arbejde, og det var det heller ikke at køre firspand i høsten. Men endnu mere morsomt var det at ride, og det opmuntrede Otto dem meget i. Han var selv en ivrig og meget dygtig rytter.
Påskelørdag har børnene ofte måttet arbejde i haven, i sommerferien i roerne eller vogte svin på brakmarken, og heller ikke sjældent måtte de efter skoletid arbejde, hvis de havde tid, inden de skulle læse lektier kl 4.30.
Skønt børnene gik i skole derhjemme, tog forældrene dem aldrig ud af skolen i skoletiden, selv om Otto kunne have aldrig så meget brug for deres arbejde. Kun en formiddag i skoleåret fik børnene på Ottos opfordring fri fra skole – og det var den dag, køerne skulle trækkes på græs, og det var sikkert fordi han ønskede, at børnene med ham skulle glæde sig over det vældige humør, køerne var i.
Som I kan se, var det et fornøjeligt og sundt friluftsliv, børnene førte, og de var altid mange til at lege med hinanden. Om sommeren badede de meget. Det gik ned til Nordstranden, og Otto var meget ivrig til at bade og til at lære børnene at svømme. De badede helt ind i september-oktober måned.

Lotter sagde, at han hele sin barndom egentlig var lidt bange for sin far, men at det forsvandt igen omtrent ved konfirmationsalderen. "Min fader var en streng fader, og jeg er flere gange bleven tugtet af ham. Som regel var der grund dertil. Vi vare jo 5 drenge og de fire af os var der jo kun et års forskel på alderen af, så vi måtte naturligvis holdes stramt i ørerne, selv om det blev lovligt hårdt; dog senere har jeg ingen skade haft deraf og har siden turdet fortælle min fader alt."
Lotter fortæller, at han og Broderen Fritz da de vel var 6-7-år en dag druknede søster Emmas høne. De havde ikke ondt i sinde, da den druknede; de vilde bare se hvor godt den kunne svømme og kastede den derfor ud i et vandhul den ene gang efter den anden uden at ane, at hønen vilde dø af det. Til sidst gad hønen ikke mere svømme i land, mente de, og så gik de bare. Noget efter kom der bud ud i haven til Fritz og Lotter om at komme ind i sovekammeret til deres fader. De kunde ikke forstå, hvad der var i vejen, men noget galt mente de jo nok der måtte være. De kom altså ind i sovekammeret, hvor fader og moder var. Begge forældre så meget bedrøvede ud. Faderen begyndte så at tale til drengene om Emmas døde høne, og nu var det drengenes tur til at prøve, hvorledes det var at få hovedet under vandet. Fader tog så et stort vandfad, fyldte det med vand og holdt deres hoveder dernede. På moders forbøn varede det dog ikke ret længe. Jeg tror, de to forældre havde aftalt den korte tid.
Søster Marie har siden fortalt Lotter, at dagen før de druknede Emmas høne, kom hun ned i haven, og der traf hun Fritz og Lotter. De havde hængt Emmas høne op i benene, og Fritz stod og sagde "Gynge gange lille høne", og da han så Marie, vendte han sig om mod hende og sagde: Marie, tror du ikke Emmas høne er glad ved at gynge? Hønen blev naturligvis strax befriet.
Der var gang i de drenge, og det var sikkert forståeligt med en streng far.

Som jeg nævnte, var søndagene altid fridage, men der var også i året to særlige festdage for børnene: Deres mors fødselsdag, som var ved St. Hans, og hvr nogle af børnene gik ned i Vindekilde og plukkede vilde roser og skovjordbær til hende. Hele dagen var en festdag , og der blev drukket chokolade. Om aftenen gik de alle op på Vågehøj og så alle bålene rundt omkring.
Også faderens fødselsdag den 16.oktober var noget særligt med gåture til brombærkrat og hygge indendøre. Det var den første dag i efteråret, hvor der blev fyret op i stuerne.

Selvfølgelig var julen også noget helt særligt, og i aftenerne op til jul havde børnene fået lov at være længere oppe for at lave julegaver, som lærerinden hjalp dem med. Selve julen startede for alvor lillejuleaften, når landvæsenseleverne og lærerinden var taget hjem og de udeværende store børn var kommet hjem, hvis de kunne undværes i juletiden fra de hjem, hvor de var ansat. Så samledes man om det lange spisebord og satte lys på ståltråd, forgyldte nødder og æbler med bogguld, klippede net, englestiger, hjerter og kræmmerhuse af glanspapir, alt mens de flittigt langede til æblerne og kagerne på bordet.
Juleaftensdag var der overdådig frokost med varm ret og alle de herligheder en julegris kan præstere. Virkelig en modsætning til hverdagens måltider af fedtemad og grød.
Efter frokost pyntede far og mor og evt. voksne børn juletræ. På denne tid var juletræet ikke almindeligt udbredt her i Danmark. Det blev det først engang efter 1.Verdenskrig, men holstenerne havde skikken med sig, og Otto ville så gerne udbrede skikken, så han bragte gratis et juletræ hjem til sine husmænd sammen med en julekurv med flæsk, risengryn og kaffe.
Ud på eftermiddagen juleaften holdt Otto andagt, og så blev juletræet tændt. Forældrene og de yngste børn gik først ind, og så blev der sunget alle de kendte julesalmer og gået om træet. Ude langs væggene stod en lang række med stole med julegaver. Hvert barn havde sin stol, og oven på gaven lå der en stor firkantet brun kage med hvidt glasur og med barnets navn skrevet med rødt.
Hen på aftenen efter risengrød og flæskestegen blev der læst julehilsener fra familien, og julemorgen behøvede man først at være klar til spisninge kl 7.30. Her sad man ved det lange bord, hvor der midt på bordet var et lille juletræ med hvide lys tændt, og man sang "Velkommen igen Guds engle små" og andre julesange. Efter julegudstjenesten i Ulstrup kirke hyggede alle sig med spil og leg. Var der sne, kælkede man helt oppe fra bakken i haven, ud gennem en havelåge og til højre videre ned mod fyret. Helt ned til det lave ved mosen.

Om aftenen spillede man gnav.

MIT GNAVSPIL – arvet efter Lotter. Kunne være det fra Refsnæs…

Sådan varede julen lige til Hellig Tre Konger, hvor træet tændtes for sidste gang. Nu kom eleverne og lærerinden tilbage. Skolen begyndte. Om aftenen stod grødbordet atter dækket. Julen var forbi.

Efter konfirmationsalderen kom de af drengene, der skulle læse videre på "den store skole" og siden i uddannelse (teolog, maskinist, lærer, farmaceut)

For de øvrige børn tror jeg, at skolegangen ophørte ved konfirmationen, og de indgik i hjemmets daglige drift og kom på et eller andet tidspunkt ud at tjene. Lotter fortæller, at han nu lige som sin far stod op kl 4 om morgenen og havde en arbejdsdag til ca 7 aften. Han blev hjemme, til han var 20 år, og han kalder det en herlig tid. Han var altid tilfreds med faderens bestemmelser.

Da han var 20 år, mente hans far, at han havde bedst af at komme ud, især for at uddanne sig yderligere i kvægavl, og faderen bestemte så, hvor han skulle hen og betingelserne – og det fandt Lotter ganske i sin orden.

På samme måde indgik pigerne i husholdningen, og kom måske sener ud at tjene i andre hjem – indtil de blev gift og selv skulle styre et hjem.

En af de sent gifte døtre, Marie, førte i en del år hus for en ugift bror, som var landmand.

Lotter vendte senere tilbage til Refsnæs. Han var således ansat hos sin far til han som 32-årig giftede sig. Derfor er det Lotter vi ser på høstbillederne.

Høstbillede 1896

De hjemmeboende børn samme dag som forrige

1898

1900

Han giftede sig med Signe. Datter af Fyrmesteren herude på Refsnæs fyr. Det var ikke usædvanligt dengang med en lang forlovelse, og jeg kan forestille mig nogle romantiske ture, de to har gået mellem gården og fyret.

De blev gift i marts 1903, og allerede 30. April -7 uger senere - døde Signe. Vist nok fordi hun fik trukket en tand ud! Heldigvis blev Lotter 5 år efter gift igen. Ellers var der en del af os, der ikke sad her i dag!
Mange af jer har set Signes gravsten i dag, for den står nu på samme gravsted, som Ottos og hans hustruers. Læg mærke til indskriften: Vi har om Sigen kun lyse minder

Jeg skal lige koble Vestindien på fortællingen, inden jeg slutter med Ottos 75 års fødselsdag:
Ottos 6.barn, Herman blev i 1889 cand.theol, og han bliver samtidig ansat som sognepræst i Christianssted på St.Croix. Han rejser altså straks til dansk Vestindien.
Den Carl August fra Møltrup, der som 7-årig blev boende på Refsnæsgården efter faderen Fritz' død, er 24 år, da Herman rejser til Vestindien, og året efter beslutter Carl sig til også at drage derover. Det går faktisk Carl rigtig godt derude, så da han 6 år senere havde sparet penge nok sammen til at købe Little La Grange og til at tage hjem til Danmark for at besøge familien, møder han Marie, den afdøde søster, Christines, plejedatter, som han havde kendt som barn. Carl rejser tilbage til Sct.Croix for at passe sine plantager, men friede efterfølgende pr. brev til Marie, som ankom til Vestindien med skib i 1902. Med sig havde hun penge til en returbillet. Penge som hendes far i al hemmelighed havde givet hende med ved afrejsen med besked om at vende hjem, hvis hun ikke trivedes i troperne. Marie trivedes, og hun giftede sig med Carl kort efter ankomsten.

Plantageejer Carl August Heinrich Lawaetz (1865-1945) kom fra Danmark og blev der efter salget af øerne. Marie Lawaetz var født Nyeborg, og hendes kunstneriske talenter er gået i arv til de følgende generationer. Hun blev 91 år og levede til årets udgang 1964. *Foto: Nationalmuseet*

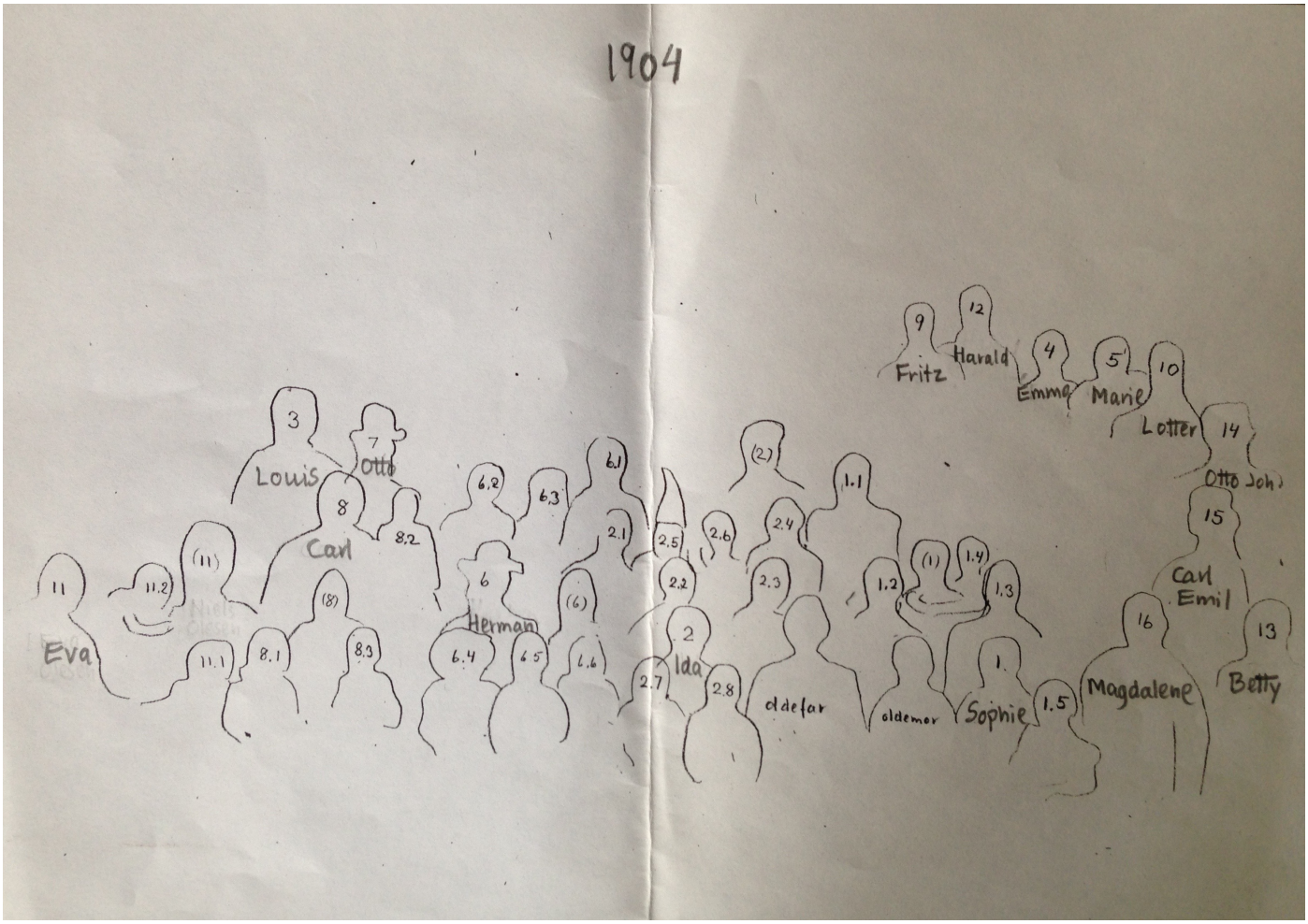
Disse to er som før nævnt stamforældre til den Vestindiske gren af familien. Så fik vi også den gren på plads!

Otto med 14 af de 16 børn til fødselsdagen 1894

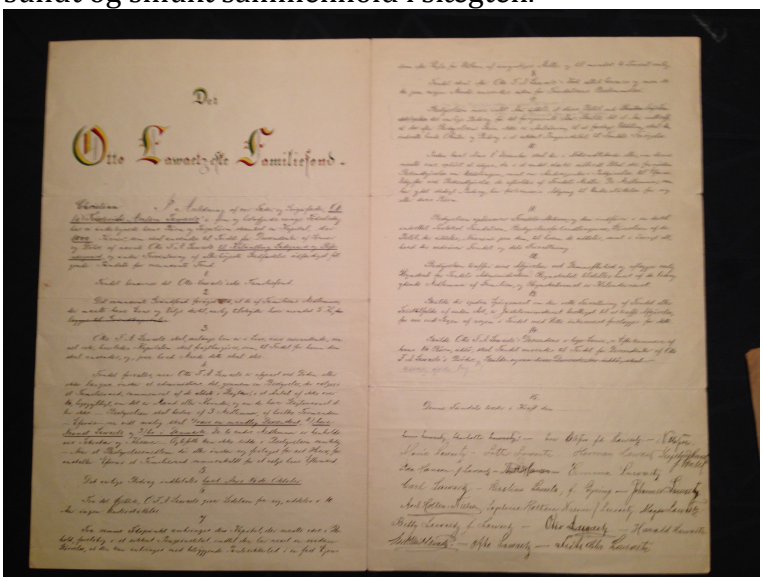
Jeg vil slutte med at omtale Ottos 75-års fødselsdag 16.oktober 1904:

Sommeren forinden havde Otto samlet så mange i flokken, der kunne komme til en slags familiefest. Netop her, hvor vi er nu! Der mødte alle 16 børn og 24 børnebørn. Der må også have været en del af Møltrupperne, men det kan jeg ikke finde noget om, og de er heller ikke med på dette billede der blev taget ude på havetrappen. Se, hvor Otto knejser som en ægte patriark.

På selve fødselsdagen i oktober mødtes vist nok også alle børnene op. Ved denne lejlighed blev der af børn og svigerbørn overrakt Otto et legat med navnet "Det Otto Lawaetz-eske Familielegat". Tanken var ved årlig bidrag fra familiens medlemmer på Ottos fødselsdag at bringe kapitalen i vejret, og når den nåede en vis størrelse at anvende renterne til understøttelse eller unge menneskers uddannelse. Otto glædede sig meget over legatet og betragtede det som et smukt og talende bevis på, at der var et sundt og smukt sammenhold i slægten.

Det
Otto Lawaetzske Familiefond.

Siden er fundatsen udvidet til også at skulle vedligeholde Ottos og hans forældres gravsteder, og legatbestyrelsen ser det ydermere som deres opgave at formidle det smukke og sunde sammenhold i slægten ved også at give kommende generationer mulighed for at erhverve sig slægtsbogen, som der lige nu faktisk kun er 4 eksemplarer tilbage af. Vi bliver nødet til at genoptrykke den!
Renteindtægter kan vi jo ikke bygge på i disse tider, så vi er derfor meget meget taknemmelige over, at familiemedlemmer via donationer – og helt aktuelt en særlig stor donation - har gjort det muligt et pænt stykke tid frem at vedligeholde de tre gravsteder og samtidig at få de to højst bevaringsværdige og lidt sarte gravmonumenter istandsat.

Den ny-restaurerede gravsten for Ottos mor Sophie samt to brødre på Kalundborg Kirkegård

Tusind, tusind tak for det. Og tak for kommende donationer – store som små – som skal være med til at spare op til en genudgivelse af denne smukke slægtsbog. Sidst vi forhørte os hos et forlag, var prisen for 500 nummererede eksemplarer på den anden side af 50.000 kr. Det har således muligvis lidt lange udsigter…

I dag får vi fortællingerne om gårdens første og sidste tid. Det kunne være spændende, om en af jer næste gang ville fortælle om den midterste ejer, Carl Anton. Halvdelen af dagens deltagere er jo rent faktisk efterkommere af ham! Også Herman og Carl August kunne det være spændende at høre meget mere om engang.
Ja, faktisk kan jeg sige: Der kunne fortælles en god historie om jer alle sammen…

Tak for jeres opmærksomhed!